

особистості; дозволяє викладачеві побудувати і підтримати педагогічно доцільний стиль взаємовідносин зі студентами, забезпечити комфортне середовище освітнього процесу та підвищити його ефективність.

Література

1. Блозва І.Й. Шляхи удосконалення професійних знань, умінь і навичок під час вивчення спеціальних дисциплін [Текст] / І.Й.Блозва // Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. – 2000. – Вип. 25.
2. Блюменау Д.І. Проблеми згортання наукової інформації [Текст] / Д.І. Блюменау. – Л.: Наука, 1982.
3. Горбатюк Л. В. Управління самостійною діяльністю студентів в умовах інформаційних технологій [Текст] / Л. В. Горбатюк // Зб. наук. пр. Пед. науки / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2003. – № 2.
4. Зеєр Є.Ф. Особистісно орієнтована професійна освіта [Текст] / Є.Ф. Зеєр, Г.М. Романцев // Педагогіка. – 2002. – №3.
5. Лошакова Т.Ф. Педагогічне управління процесом створення комфортного середовища в освітньому закладі: Монографія [Текст] / Т.Ф. Лошакова. – Єкатеринбург: Вид-во Дому Вчителя, 2001.
6. Філософський енциклопедичний словник [Текст] / За ред. Є.Ф. Губського, Г.В. Корабльової, В.А. Лутченко. – М.: Інфра-М, 2007.
7. Фіцула М.М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти [Текст] / М.М. Фіцула. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002.

УДК 371.59 (075.8)

В. Г. Чугаєвський

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

На основі аналізу діяльності закладів освіти визначені головні напрями соціалізації молоді в процесі розвитку учнівського самоврядування.

Based on the analysis of functioning of educational institutions the principal trends of socialization of young people during the process of development of students' self-government are outlined.

Демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу ставить педагогічні колективи загальноосвітніх навчальних закладів перед необхідністю пошуку нових шляхів організації позакласної й позашкільної виховної роботи з учнівською молоддю. У Законі України «Про освіту» наголошується, що перед педагогічними колективами постають нові відповідальні завдання, сутність яких полягає у формуванні в учнів

орієнтирів на загальнолюдські цінності, почуття любові до своєї держави, її народу, готовності брати активну участь у процесах державотворення [1]. Отже, одним із пріоритетних завдань системи загальної середньої освіти має стати діяльність щодо активної соціалізації учнівської молоді.

Таким чином, виконання стратегічних завдань реформування системи освіти в Україні вимагає створення такої навчально-виховної системи, яка б сприяла максимальному розкриттю й реалізації індивідуальних особливостей дитини, закладених природою здібностей, нахилів та уподобань, набуттю духовності, підготовці до свідомого вибору власного місця в житті, формуванню в учнів національної самосвідомості.

Суть соціального замовлення суспільства школі полягає у вихованні особистості, яка володіє не тільки певною сумою знань, умінь і навичок, а й здатна активно включатися в демократичні процеси, які відбуваються в нашій країні, стати учасником самоврядування народу. Одним із важливих факторів формування в учнів таких якостей є учнівське самоврядування, головне завдання якого полягає у формуванні й розвитку соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості.

Учнівське самоврядування є необхідним елементом, одним з головних напрямів не тільки удосконалення навчально-виховного процесу в будь-якому закладі освіти, але й головною формою соціалізації учнівської молоді. Адже основою виховної системи, її творцем і реалізатором є колектив школи, який має необхідні умови для створення гуманістичної, соціалізуючої виховної системи.

Щоб можна було судити про формування та рівні розвитку самоврядних засад в інститутах освіти, оцінити їх, необхідно попередньо розібратися у вихідних поняттях: управління, процес управління, самоврядування, організація, органи.

Управління – це специфічний вид діяльності або сукупність дій, які створюють певний напрям функціонування та розвитку системи освіти та інтегруючих її елементів у цілісний взаємопов'язаний процес для досягнення поставлених цілей за допомогою різних засобів (планування, координування, контролю, стимулювання та корегуючи дій). Управління тісно пов'язане з організацією, яка виступає як процес або стан упорядкованості, внутрішньої узгодженості елементів системи відповідно до її якостей як цілого, так і його складових. Управління щодо організації є спосіб її створення та підтримки (управління організацією), водночас управління як у своїй генезі, так і у процесі функціонування потребує впорядкованості, послідовності фаз (організація управління). Управління та організація споріднюються тим, що мають справу з процесами, що відбуваються в системі: централізація й децентралізація, інтеграція й диференціація, адаптація й функціонування (відтворення, регуляція, координація й субординація) [2].

Процес управління як організуюча діяльність послідовно включає в себе: постановку мети та завдань, адекватних природі керованої системи; вибір елементів, необхідних для реалізації мети, та визначення її функціонально-рольового змісту; найбільш оптимальні способи поєднання елементів у цілісну структуру, приведення їх в активний, робочий стан; регуляцію взаємозв'язків і взаємодії цих елементів на різних фазах реалізації мети.

Самоврядуванню як першопочатковій суспільній функції притаманні самоорганізуючі системи:

- вільний, спонтанний характер виникнення організації та управління нею (структура та функції);

- збіг суб'єкта меті із суб'єктом дії в її реалізації в безпосередній або представницькій формі;

- мобільний і варіативний характер його структури та функцій, діяльності та складу керуючих осіб;

- спонтанно вільне висування та самовисування лідерів, визначення статусу неформального лідерства як вирішального в управлінському процесі, перевага авторитету лідера над його особистими повноваженнями;

- делегування владних функцій за принципом «знизу вверху» і «зверху вниз»;

- поєднання добровільного прийняття групою (організацією, колективом) сформованих принципів, способів і норм управлінської діяльності, включаючи вироблення особистих принципів, способів, норм, з управлінськими інноваціями, заохочення управлінських ініціатив.

У молодіжних колективах та об'єднаннях самоврядування можна розглядати й класифікувати за різними ознаками: сферою предметної діяльності, рівнями суб'єкта самоорганізації, формами та видами самоврядної діяльності, цільовою спрямованістю (суспільною значущістю) самоорганізації учнів.

За предметним змістом діяльності учнівського колективу самоврядування поділяється на самоврядування в сфері навчання, трудової практики та суспільної праці, організації порядку та дисциплінарних відносин, улюбленої діяльності, учнівського побуту та дозвілля, фізкультури і спорту, художньо-естетичної діяльності.

Самоврядування може розвиватися на рівні класу (групи), школи, компактного регіону (мікрорайону, району, міста). За способом (формою) вияву, функціонування, воно може бути безпосереднім (загальні збори або саморегуляція неформальних, відкритих, мобільних груп та об'єднань) і представницьким (діяльність виборних органів та осіб), колегіальним та єдиноначальним.

Однією з відмінних рис самоврядування є його поліморфність – багатоманітність і самотутність форм вияву та структурних утворень. Разом з тим організаційна структура учнівського самоврядування характеризується

певними тенденціями до уніфікованості та стандартності, що зумовлено особливостями внутрішніх зв'язків у системі та процесу навчально-виховної діяльності. До структури учнівського самоврядування входять: організації, органи, одноосібне управління (лідерство), тимчасові (ситуативні) управлінські органи.

Організації. Самоврядні шкільні організації є масовими об'єднаннями (клубними, кооперативними тощо), управлінські функції в яких здійснюються в безпосередній (збори, конференції, зльоти) або в представницькій формі.

Органи. Представницьке самоврядування найчастіше виступає у вигляді різних керівних органів, що обираються демократичним шляхом. Виключення становлять загальношкільні збори (конференція), які є вищим органом шкільного самоврядування. Вони реалізують вищі «законодавчі» функції школи. Представницькі ж органи мають головним чином «виконавчі» функції, а також керують різнобічним процесом життєдіяльності всього учнівського колективу, окремими її видами в різних сферах і на різних рівнях. Органи самоврядування виступають як органи, делегуючі функції учнівських колективів своїм представникам (комітети, штаби, комісії), так і як самоврядні органи (ради шкіл, «змішані комісії»). За статусом вони можуть бути тимчасовими або постійними.

Одноосібне управління (лідерство). До структури учнівського самоврядування можуть входити й такі його елементи, які делегують організаційні функції одній особі. Одноосібне управління мусить формуватися на демократичній основі. В учнівському колективі воно може бути формальним або неформальним.

Формальне лідерство, як правило, обмежене вузькими частковими функціями та сферами діяльності або носить тимчасовий характер: це старости, командири, які обираються або призначаються колегіальними органами, старші тимчасових груп, помічники класного керівника тощо.

На відміну від формального неформальне лідерство складається поступово та спонтанно й може існувати поряд з формальним. На окремій фазі свого розвитку воно може перетворитись на реальну альтернативу формальному керівництву.

Тимчасові (ситуативні) управлінські структури. У повсякденній роботі учнівського самоврядування виникають ситуації, коли той чи інший захід вимагає окремої організації та управління. У цих умовах самовільно чи з ініціативи будь-якого органу створюються тимчасові формування учнівського самоврядування, необхідні для організації та проведення такого заходу (КВК, одноразова шефська допомога, тематичний вечір тощо).

Формуються органи учнівського самоврядування по-різному: це може бути й реконструкція, оновлення вже існуючих, але фактично бездієвих структур; поява та розвиток нових, принципово не схожих на старі;

створення нових структур шляхом експериментальних пошуків з ініціативи окремих осіб чи груп [4].

Суттєву роль у дослідженні соціологічних аспектів учнівського самоврядування відіграє виділення й розуміння його основних функцій. Такими є соціалізуюча (соціально-адаптуюча), допоміжна організаційно-практична (інструментальна), компенсаторна, інноваційна функції.

Соціалізуюча (соціально-адаптуюча) функція – це основна функція учнівського самоврядування у процесі самоорганізації учнів, їх соціалізації (соціальної адаптації), яка поєднує в собі вирішення таких найважливіших завдань виховання:

- інтересу учнів до навчання, трудової, суспільно-громадської діяльності;
- забезпечення конкретних умов для виявлення та розвитку здібностей учнів, інтелектуальних, вольових, моральних якостей;
- умов і механізмів самостійного пошуку, самоперевірки життєвих планів і перспектив.

Допоміжна організаційно-практична (інструментальна) функція. Самоврядування виконує специфічну функцію щодо регулювання взаємовідносин у закладах освіти. Воно нібито прикладається до організаційно-управлінських функцій педагогів та адміністрації з тим, щоб, з одного боку, полегшити виконання ними цих функцій за рахунок самоорганізації учнів, а з іншого – дотримуватися певною мірою учнівських інтересів. Організаційно-практична функція, як правило, копіює існуючі структури управління та влади, поєднує «законодавчу» та «виконавчу» функції.

Функція компенсації. Заклади освіти не завжди можуть задовольнити різнобічні потреби учнів у сфері як навчання, так і побуту, дозвіллевій діяльності. Там, де в життєдіяльності учнівських колективів є ті чи інші порожнини, які, так би мовити, не заповнюються педагогами, в дію вступають механізми самодіяльності та самоорганізації, а отже, механізми самоврядування. Тобто в умовах демократизації навчально-виховного процесу самоврядування чутливо реагує на існуючий у ньому вакуум і намагається заповнити його різними видами діяльності.

Інноваційна функція. Учніське самоврядування є одним з виявів творчості школярів. Воно не може успішно розвиватись без застосування творчих, інноваційних підходів.

Цінний досвід щодо створення системи самоврядування в школі містять роботи Л.Гордіна, М. Ізосімова, В. Коротова, Є. Костяшкіна, Л. Новікової, в яких визначено основні принципи побудови учнівського самоврядування, розглянуто вимоги до діяльності учнівських колективів.

Ф. Брюховецький, В.Караковський, О. Киричук, П. Просецький аналізують педагогічні й психологічні аспекти учнівського самоврядування у зв'язку з розвитком виховних функцій колективу; Є. Білозерський, С. Хозе –

з вихованням самодіяльності учнів; А. Гусева, Є. Кнохінов, П. Фролов, Я. Юнусова – із формуванням почуття відповідальності.

Разом з тим, одним з головних завдань організації учнівського самоврядування є соціалізація учнів, набуття ними організаційних умінь і навичок. Цю проблему порівняно мало висвітлено як у педагогічних, так і в соціологічних дослідженнях, на що звертають увагу І. Іванов, В. Коротов, Г. Філонов та інші.

Таким чином, за умов державотворення в Україні докорінно змінюється мета, стратегія й тактика самоврядування. Його суть насамперед полягає в активній соціалізації молоді, формуванні гідного громадянина незалежної держави на основі загальнолюдської моралі, національної культури, традицій і духовності українського народу.

Загальновідомо, що основою виховної системи, її творцем і реалізатором є колектив навчального закладу, який має необхідні умови для здійснення соціалізації учнівської молоді через створення гуманістичної, самореалізуючої виховної системи. Для цього педагогічним колективам необхідно пройти три етапи свого формування та розвитку.

Перший етап – це становлення виховної системи, коли в колективі через ділові настанови накреслюються головні орієнтири в організації процесу виховання, проектується виховні цінності. Початок цієї роботи застає вчителів та учнів на різному рівні професійного, морального та вікового розвитку. Посилюються суперечності, виділяються лідери, групи, між якими виникають напружені взаємини, іноді навіть конфлікти. Відбувається болючий процес переоцінки минулого, перегляду педагогічних позицій. При цьому шкільний колектив виступає як головна мета системи. Атмосфера пошуків, гострих дискусій охоплює не тільки педагогічний колектив, а й учнівське середовище. Поступово в ньому виділяються активні прибічники згуртованості шкільного колективу. Взаємодія з навколишнім середовищем ще носить стихійний характер. Взаємозв'язки між компонентами системи нестійкі, вони можуть виступати автономно й відпрацьовуються окремо. При цьому слід враховувати, що перший етап не можна затягувати в часі, для його прискорення доцільно використати ефект впровадження окремих новацій. Це дає змогу інтенсифікувати процес утворення системи й досягти очікуваного його учасниками підвищення якості колективного життя як школи, так і кожного її класу.

Другий етап пов'язаний з розробкою змісту діяльності та побудовою структури системи самоврядування. Остаточо утверджується такий вид діяльності, який створює систему. Відпрацьовуються найефективніші форми та методи масових виховних занять, удосконалюються їх традиційні форми. Колектив школи бурхливо розвивається, розширюється між вікове спілкування, самоврядування, створюються сприятливі умови для колективної творчості., поліпшується процес масової соціалізації учнівської

молоді через колективну творчу діяльність. Ці напрями охоплюють як вчителів, так і учнів. Останні оцінюють об'єктивні переваги впорядкованої виховної діяльності, усвідомлюють важливість взаємної відповідальності в досягненні спільних успіхів.

На цьому етапі може виникнути перевантаження дітей та дорослих у сфері громадської роботи. За подібної ситуації важливим є регулювання їхньої зайнятості. Характерною ознакою другого етапу є ускладнення взаємодії з навколишнім середовищем. Саме це дуже важливо в роботі класного керівника, оскільки зростання інтересу дітей до внутрішкільних справ зумовлює послаблення негативного впливу вуличних, дворових компаній, зводить до мінімуму створення груп ризику. Крім того, між «вулицею» та школою посилюється боротьба за особистість учня.

Третій – завершальний етап, який характеризується тим, що виховна система формується остаточно: кожен її компонент посідає конкретне місце, зв'язки системи міцніють, шкільне життя впорядковується. Система починає працювати в оптимальному режимі в результаті чого посилюються інтеграційні процеси в навчально-виховній діяльності, органічно пов'язуючи її в єдине ціле. Межі організаційних форм навчання стають тісними, поступово починається пошук більш гнучких шляхів колективного пізнання. На цьому етапі шкільний колектив виступає як співдружність дітей і дорослих. У наслідок спільної діяльності переважає педагогіка відносин, а не заходів. У педагогів формується нове мислення, побудоване на глибокому самоаналізі, підвищується інтерес до науки, зароджуються тісні зв'язки з педагогами-вченими, формується новий тип учителя – дослідника й експериментатора.

Отже, учнівське самоврядування посідає особливе місце у становленні системи виховної роботи в закладах освіти, перспективна мета якого – допомогти учням знайти застосування власним силам і можливостям, заповнити вакуумний простір, реалізуючи власні інтереси і водночас зберігаючи своє «обличчя», свою індивідуальність.

Характерною особливістю учнівського самоврядування є різноманітність його структур, форм та змісту, напрямів діяльності. Про цьому єдиними є організаційно-правові засади, цілі та завдання, принципи та методи педагогічної підтримки учнівських ініціатив. Серед таких форм і проявів учнівського самоврядування найпоширенішими є:

- *шкільні республіки, учнівські парламенти, сенати, міністерства, комітети* – форми та структури, які моделюють політичний устрій країни, відтворюють відомі учням форми діяльності державних установ і громадських організацій; є водночас формою управління життєдіяльністю закладу й засобом виховання, підготовки учнів до майбутнього життя в реальному суспільстві;

- *ради старшокласників, ради лідерів*, які об'єднують найбільш активну частину учнівства. Вони формуються за принципом як представництва від первинних осередків чи колективів, так і команди, куди обраний лідер на певний термін підбирає «співробітників», які відповідають за реалізацію окремих напрямів роботи і, крім завдань суто організаційних, мають, як правило, і завдання виховання лідерів, формування в них лідерських якостей;

- *ради справ, ініціативні групи* - це, як правило, добровільні тимчасові колективи, які створюються для виконання конкретного завдання й після його реалізації припиняють свою роботу; можуть існувати в кожному учнівському колективі поряд з іншими формами організації; саме вони здатні надати можливість учневі виявити себе у різних видах діяльності;

- *клуби, об'єднання за інтересами*, провідними принципами яких є добровільність і відповідальність діяльності запитам та інтересам їх членів. Тому саме в дитячих об'єднаннях і клубах – мистецьких, театральних, спортивних, туристських тощо – здійснюється активна соціалізація учнівської молоді, дитяча ініціатива набуває особистісного забарвлення, не формальної самостійності;

- *школи лідерів*, досвід роботи таких структур у більшості районів м. Києва дозволяє віднести школу лідерів до форми активної соціалізації, бо професійно правильно організовані заняття є засобом не тільки навчання й здобуття певних знань про основи управління, психологію, методику організації різних справ, але й практичної реалізації цих знань у повсякденній роботі лідера;

- *дитячі громадські організації* – найвищий прояв дитячої самостійності, комплексна реалізація соціальних, виховних, організаційних, комунікативних, психологічних, творчих завдань;

- *конференції, старшокласників, форуми* – це визнані форми активного формування громадської думки учнівської молоді з проблем, що їх хвилюють, засіб комплексної організації розумової діяльності;

- *навчально-організаційні збори* – комплексна форма підготовки активістів до роботи у структурах учнівського самоврядування, моделювання та ігрове опрацювання управлінських ситуацій, актуалізація досвіду, планування справ учнівського самоврядування у школі, районі, місті, просто спілкування з однолітками й дорослими – все це дає великий творчий поштовх удосконаленню роботи в колективі. Ті хто мають досвід участі у зборах, відрізняються активністю, певною технологічною грамотністю, відкритістю, комунікативністю;

- *цільові проекти* – організація діяльності учнівського, й не тільки учнівського, громадського самоврядування на принципах цільового проектування, сучасний ефективний засіб включення громадськості в реалізацію регіональної освітньої політики.

Так, київські старшокласники успішно опановують сучасні технології проектної роботи, які вчать мислити та діяти перспективно, комплексно й водночас різнобічно підходити до планування своїх ідей і задумів, враховувати всі фактори, які сприяють або заважають їх реалізації [3].

Таким чином, у системі освіти головним із завдань інноваційних технологій особистісно-зорієнтованого виховання є створення умов для самовиховання та самореалізації учнів, спрямування діяльності на розвиток особистості та її здібностей, надання можливості кожному учневі знайти себе в системі учнівського самоврядування.

Література

1. Закон України «Про освіту» // Освіта. – 1996. – 18 грудня.
2. Новикова Л.И. Самоуправление в школьном коллективе. – М., 1988.
3. Трикутник // Столична освіта. – 2000. – Вип. 6.
4. Чугаєвський В.Г. Учніське самоврядування в національній школі. – К., ВПЦ «Київський університет», 2004.

УДК 37.013.42 (075.8)

Л. В. Чугаєвська

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Проаналізовано вплив державної молодіжної політики в Україні на проблеми соціалізації молоді.

The impact of the state youth policy in Ukraine on the problems of socialization of young people is analyzed.

Перші громадські структури українського молодіжного руху зародилися ще у ХУІІ ст. і пройшли складний шлях свого розвитку, дещо послаблюючись впродовж ХУІІІ ст., й знову набираючи силу у ХІХ ст. Але становлення й формування українського молодіжного руху як складного соціального явища (мається на увазі не лише української за демографічною ознакою, а всієї молоді, яка проживала на українських землях у нинішніх її кордонах) проходило саме впродовж ХХ ст.

Беручи за основу, за головний критерій поділу історії молодіжного руху внутрішній стан його розвитку, оцінюючи його основні складові частини, напрями й форми його діяльності, можна виділити в його історії такі чотири основні періоди:

- *перший* – період зародження українського молодіжного руху (із часів появи перших молодіжних об'єднань, які заявили про себе ще в кінці ХУІІ ст. і діяльність яких пов'язана з так званими церковними братствами, і до